

Laaggeletterdheid in Nederland: Resultaten van de Adult Literacy and Life Skills Survey (ALL)

Citation for published version (APA):

Fouarge, D., Houtkoop, W., & van der Velden, R. K. W. (2011). *Laaggeletterdheid in Nederland: Resultaten van de Adult Literacy and Life Skills Survey (ALL)*. ECBO/ROA. ROA External Reports

Document status and date:

Published: 01/01/2011

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Document license:

Free access - publisher

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

expertisecentrum
beroepsonderwijs

Maastricht University

Research Centre for Education
and the Labour Market / ROA

Laaggeletterdheid in Nederland

Didier Fouarge, Willem Houtkoop en Rolf van der Velden

Laaggeletterdheid in Nederland

Resultaten van de Adult Literacy and Life Skills
Survey (ALL)

Didier Fouarge, Willem Houtkoop en
Rolf van der Velden

(ecbo, ROA)

Colofon

Titel	Laaggeletterdheid in Nederland
Auteurs	Didier Fouarge (ROA), Willem Houtkoop (ecbo) en Rolf van der Velden (ROA)
Uitgave	Expertisecentrum Beroepsonderwijs September 2011
Ontwerp	Theo van Leeuwen BNO
Opmaak	Joan Kikkert Design Crew
ISBN/EAN	978-94-6052-039-6
Bestellen	Via info@ecbo.nl o.v.v. bestelnummer A00640

expertisecentrum
beroepsonderwijs

Maastricht University

Research Centre for Education
and the Labour Market / ROA

ecbo 's-Hertogenbosch	ecbo Utrecht	ROA
Postbus 1585	Postbus 19194	Postbus 616
5200 BP 's-Hertogenbosch	3501 DD Utrecht	6200 MD Maastricht
073 687 25 00	030 296 04 75	043 388 36 47

www.ecbo.nl
info@ecbo.nl

www.roa.nl

© ecbo 2011. Gebruik en overname van de teksten, ideeën en resultaten uit deze publicatie is vrijelijk toegestaan, mits met bronvermelding

Inhoudsopgave

	Woord vooraf	5
	Samenvatting	7
1	Definitie, afbakening en onderzoek	9
2	Laaggeletterdheid in het Nederlandse onderwijsstelsel	13
3	Omvang en ontwikkeling van laaggeletterdheid in Nederland	15
3.1	Omvang van laaggeletterdheid	15
3.2	Ontwikkeling tussen 1994 en 2008	16
3.3	Een prognose tot 2020	19
4	Het profiel van laaggeletterde Nederlanders	21
4.1	Inleiding	21
4.2	Profiel van laaggeletterden	23
4.3	Het bereiken van laaggeletterden	27
4.4	Kan er iets worden gedaan aan laaggeletterdheid?	36
	Geraadpleegde literatuur	39
	Gebruikte afkortingen	41

Woord vooraf

Er bestaat een lange traditie van het meten en verklaren van basisvaardigheden van volwassenen in internationaal vergelijkend perspectief. In 1994 voerde het Max Goote Kenniscentrum in Nederland het IALS-onderzoek (International Adult Literacy Survey) uit. In 2008 verzorgde het Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ecbo) het ALL-onderzoek (Adult Literacy and Life Skill Survey). Momenteel werkt ecbo aan het Nederlandse aandeel van PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies). Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) is lid van het internationale consortium dat de uitvoering van PIAAC begeleidt.

In deze publicatie gaan we in op een deel van de resultaten van het ALL-onderzoek. Het thema van deze publicatie is laaggeletterdheid: de omvang, kenmerken en achtergronden van de groep mensen die moeite heeft met het begrijpen en toepassen van relatief eenvoudige taal- en rekenopdrachten. Het is een aspect van het onderzoek naar basisvaardigheden dat altijd veel aandacht heeft gekregen in het beleid en de publieke discussie. Toen de IALS-resultaten werden gepubliceerd, kwam het als een schok dat anderhalf miljoen mensen in de leeftijd van 16 tot 75 jaar tot de groep laaggeletterden moesten worden gerekend. Voor de groep in de leeftijd van 16 tot en met 65 jaar waren dat er 1 miljoen. Er zijn, mede op basis van die resultaten, intussen veel activiteiten ontplooid om laaggeletterdheid terug te dringen. Ook is de kennis van het fenomeen laaggeletterdheid (bijvoorbeeld over de economische en sociale gevolgen) toegenomen.

Deze publicatie beschrijft de huidige stand van zaken op het terrein van laaggeletterdheid, trekt vergelijkingen met het verleden en doet een aantal prognoses voor de toekomst. Laaggeletterdheid is slechts één van de thema's binnen het ALL-onderzoek. Binnenkort verschijnt een bredere publicatie over het ALL-onderzoek waarin andere thema's aan bod komen zoals excellentie, economische en sociale opbrengsten en de relatie tussen de hier gemeten vaardigheden en ict (Houtkoop e.a., 2011).

Zowel deze publicatie als de uitgebreide rapportage is een coproductie van ecbo en het ROA. Wij hopen dat u deze publicatie met interesse zult lezen.

Marc van der Meer
Directeur Expertisecentrum Beroepsonderwijs

Samenvatting

De tien belangrijkste uitkomsten uit het ALL-onderzoek over laaggeletterdheid op een rij:

- 1 De Nederlandse beroepsbevolking telde in 2008 ongeveer 1,1 miljoen laaggeletterden. Dat is zo'n 10% van de 16-65-jarigen. Ten opzichte van 1994 is het percentage laaggeletterden nauwelijks veranderd.
- 2 Internationaal gezien presteert Nederland relatief goed. Van de 11 landen die in 2008 meededen, heeft alleen Noorwegen minder laaggeletterden.
- 3 Ondanks het gestegen opleidingsniveau is het gemiddelde niveau van geletterdheid tussen 1994 en 2008 wel iets gedaald. Dit komt doordat het percentage hooggeletterden met zo'n 3% is afgenomen. Deze daling doet zich met name voor onder middelbaar en hoger opgeleide jongeren van 16-34 jaar.
- 4 Bij ongewijzigd beleid zal het gemiddelde niveau van geletterdheid tot 2020 verder dalen en het percentage laaggeletterden niet afnemen. Om het gemiddelde niveau te verbeteren, is het van essentieel belang de negatieve trend onder jongeren te keren.
- 5 De groep laaggeletterden bestaat in vergelijking met de groep niet-laaggeletterden relatief vaak uit vrouwen, laaggeschoolden (lager onderwijs of vbo), ouderen, allochtonen uit de eerste generatie (met de kanttekening dat driekwart van de laaggeletterden autochtoon is) en mensen die niet participeren op de arbeidsmarkt.
- 6 De helft van de laaggeletterden heeft werk. In de meerderheid van de gevallen (58%) zijn ze werkzaam in lagere of elementaire beroepen. Werkende laaggeletterden zijn vooral werkzaam in de zorg- en welzijn sector (25%), industrie en energie (20%) en handel en horeca (17%).
- 7 Van de 1,1 miljoen laaggeletterden zijn er ruim 760.000 bereikbaar via werkgevers, scholen, consultatiebureaus of bibliotheken.
- 8 Van de laaggeletterden die bereikbaar zijn, zijn er 260.000 die minimaal over een vbo/mavo-diploma beschikken en nog relatief jong zijn (45 jaar of jonger). Dit zou de belangrijkste doelgroep voor het beleid kunnen zijn,

omdat van deze groep het grootste rendement van extra alfabetisering verwacht mag worden. Binnen deze groep zijn er twee belangrijke subgroepen te onderscheiden: a) hoogopgeleide (mbo of hoger) werkende allochtonen (ruim 50.000 personen) en b) hoogopgeleide werkende autochtone vrouwen (bijna 30.000 personen).

- 9 Een struikelblok bij de bestrijding van laaggeletterdheid onder de potentiële doelgroep van 260.000 is dat slechts 4.000 van hen zelf aangeven over onvoldoende capaciteit te beschikken om goed te kunnen functioneren. Ruim een derde geeft aan alleen te lezen wanneer dit echt noodzakelijk is. Deze laatste groep zal moeilijk te motiveren zijn. Ook voor de overigen geldt dat ze (met uitzondering van die 4.000) nog wel gemotiveerd moeten worden om aan hun laaggeletterdheid te werken.
- 10 Laaggeletterden zijn geen digibeten. De meerderheid beschikt over een computer en heeft internet. Computers kunnen een krachtig hulpmiddel zijn bij het verhogen van geletterdheid.

Definitie, afbakening en onderzoek

1

In deze publicatie geven we een beeld van de laaggeletterdheid in Nederland. De gegevens hiervoor komen uit grootschalig internationaal vergelijkend onderzoek naar de basisvaardigheden van volwassenen (OECD/Statistics Canada, 1995; Houtkoop, 1999; Statistics Canada, 2011), dat in Nederland en in vele andere landen is uitgevoerd. Al deze onderzoeken gaan over de basisvaardigheden zoals geletterdheid, gecijferdheid en probleemoplossend vermogen die volwassenen nodig hebben om goed te kunnen functioneren in de moderne kenniseconomie. Ze vormen vanwege hun kwaliteit en omvang een belangrijke standaard voor de kennis op dit terrein.

Geletterdheid verwijst naar taalvaardigheden als lezen en schrijven, maar is breder dan dat. In essentie gaat het om het begrijpen en gebruiken van informatie. Mensen zijn niet geletterd of ongeletterd, maar zijn meer of minder geletterd. De vraag wanneer dat niveau (on)voldoende is, wordt gerelateerd aan de mogelijkheden om maatschappelijk en beroepsmatig te functioneren. Lezen en schrijven zijn hieraan ondersteunend. Er is samenhang tussen het niveau van maatschappelijk en beroepsmatig functioneren en de gewenste en benodigde lees- en schrijfvaardigheid. De 'officiële' definitie vat deze aspecten samen:

Geletterdheid is het gebruiken van gedrukte en geschreven informatie om te functioneren in de maatschappij, om de eigen doelen te bereiken en om de eigen kennis en mogelijkheden te ontwikkelen.

Proza- en documentgeletterdheid verwijzen naar twee aspecten van geletterdheid, waarbij de eerste meer overeenkomt met de 'klassieke' opvatting van geletterdheid (het lezen en begrijpen van langere stukken tekst) en documentgeletterdheid meer verwijst naar allerlei tekstsoorten, waarmee mensen in de huidige samenleving worden geconfronteerd:

Prozageletterdheid is de kennis en vaardigheden die nodig zijn om informatie uit teksten te begrijpen en te gebruiken. Voorbeelden van teksten zijn brieven, nieuwsverhalen, brochures en handleidingen. Bij documentgeletterdheid gaat het om de kennis en vaardigheden die nodig zijn om informatie afkomstig uit een veelheid van teksttypes te lokaliseren en te gebruiken. Voorbeelden van teksttypes zijn sollicitatieformulieren, loonoverzichten, aankomst- en vertrektijden van het openbaar vervoer, kaarten, tabellen en grafieken.

Beide vormen van geletterdheid hangen nauw samen. In toekomstig internationaal onderzoek naar geletterdheid zal dan ook sprake zijn van één maat voor geletterdheid. In IALS en ALL lag de nadruk op de omgang met geschreven informatie, in PIAAC zal de nadruk liggen op de omgang met digitale informatie. In theorie maakt dat geen verschil; het gaat in beide gevallen om hetzelfde type vaardigheden.

Hoe goed iemand een bepaalde vaardigheid beheerst, wordt weergegeven op een schaal van 0 tot 500. De schalen zijn ingedeeld in vijf moeilijkheidsniveaus. Niveau 1, het niveau dat wordt aangeduid als laaggeletterd, loopt op de schaal van 0 tot 226. Deze publicatie gaat vooral over de groep die op dat niveau 1 scoort.

Geletterdheid is een basisvaardigheid en daarmee een voorwaarde voor de beheersing van andere, meer specifieke vaardigheden. Dergelijke vaardigheden vormen een continuüm. Zoals eerder is aangegeven, zijn mensen niet geletterd of ongeletterd, maar zijn ze meer of minder geletterd. De vraag wanneer dat niveau (on)voldoende is, is niet gemakkelijk te beantwoorden. Er is wel een breuk zichtbaar tussen ongeletterdheid of analfabetisme en (laag)geletterdheid. Mensen die helemaal niet kunnen lezen, kunnen de testen waarmee deze vaardigheden worden gemeten, niet maken. Ze maken dan ook geen deel uit van de ALL-gegevens waarover hier wordt gerapporteerd en vallen ook niet binnen de categorie van laaggeletterden. De term 'ongeletterden' is hier meer op zijn plaats.

Over de omvang van analfabetisme in Nederland bestaan geen exacte cijfers. In een onderzoek uit 1991 (Doets e.a., 1991) werd geschat dat rond een half procent van de autochtone Nederlanders als nagenoeg ongeletterd kan worden beschouwd. Zij kunnen niet of nauwelijks losse woorden lezen of schrijven en kunnen daarom vele alledaagse taken niet uitvoeren. Nog eens een half procent kent wel het alfabet, maar komt niet veel verder dan het lezen en schrijven van losse woorden. Het uitvoeren van relatief eenvoudige taaltaken is meestal te moeilijk voor deze groep. Een iets grotere groep, bijna anderhalf procent, kan wel eenvoudige teksten en tabellen lezen of een paar zinnen schrijven, maar komt in moeilijkheden als het om iets ingewikkelder taken gaat. Als deze drie ernstige vormen van ongeletterdheid bij elkaar worden genomen, is bij benadering bijna 2,5% van de autochtone Nederlanders in hoge mate functioneel ongeletterd, dat wil zeggen ongeveer 250.000 Nederlanders. Zij vallen deels buiten de categorie van mensen op vaardigheidsniveau 1 en deels onder de mensen die binnen niveau 1 de laagste scores behalen. De mate van functionele ongeletterdheid onder de allochtone bevolking is aanzienlijk hoger, maar exacte cijfers zijn hierover nauwelijks voorhanden. In het eerder genoemde onderzoek van Doets e.a. (1991) wordt geschat dat ongeveer 35% van de mensen met een Turkse achtergrond in de leeftijdsgroep van 18 tot 40 jaar ernstig ongeletterd is volgens de door hen gehanteerde omschrijving.

De onderzoeken waarin deze vaardigheden worden gemeten, zijn combinaties van testen en survey-onderzoek. Mensen worden thuis opgezocht, waar een vragenlijst met achtergrondkenmerken en een test worden afgenomen. Het zijn internationaal vergelijkende onderzoeken, die in meerdere landen worden uitgevoerd. Internationale vergelijking maakt een belangrijk deel uit van deze onderzoeken. In tabel 1 worden de verschillende onderzoeken weergegeven:

- IALS, uitgevoerd in 1994 en in veel opzichten de basis van onze huidige kennis over laaggeletterdheid;
- ALL, afgenomen in 2008 waarover hier wordt gerapporteerd;
- PIAAC, waarvan de dataverzameling op het punt staat te beginnen en waarover eind 2013 wordt gerapporteerd.

Tabel 1 Onderzoek naar basisvaardigheden

	<i>IALS</i>	<i>ALL</i>	<i>PIAAC</i>
Periode van dataverzameling	1994-1998	2004-2008	2011-2012
Aantal deelnemende landen	23	11	27
Doelgroep	16-74	16 tot 65	16-tot 65
Aantal respondenten	3.000	5.500	5.000
Gemeten vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> • Document-geletterdheid • Proza-geletterdheid • Kwantitatief geletterdheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Document-geletterdheid • Proza-geletterdheid • Gecijferdheid • Probleem-oplossend vermogen 	<ul style="list-style-type: none"> • Geletterdheid • Taalcomponenten • Gecijferdheid • Probleemoplossend vermogen in ict-omgevingen

In Nederland werden in 2008 voor het ALL-onderzoek gegevens verzameld onder ruim 5.500 respondenten in de leeftijd van 16 tot en met 65 jaar. In het onderzoek zijn gegevens verzameld over vier vaardigheidsgebieden: proza-geletterdheid, documentgeletterdheid, gecijferdheid en probleemoplossend vermogen. De aandacht in deze rapportage gaat vooral uit naar de twee vormen van geletterdheid. De hier weergegeven cijfers zijn herwogen, zodat ze representatief zijn voor de totale Nederlandse bevolking van 16 tot en met 65 jaar. Het ALL-onderzoek werd uitgevoerd in 11 landen, waardoor enige internationale vergelijking mogelijk is. Ten slotte bouwt het ALL-onderzoek grotendeels voort op het IALS-onderzoek, dat voor Nederland in 1994 werd uitgevoerd. Omdat de meting van een aantal vaardigheden (proza- en documentgeletterdheid) op dezelfde wijze is geconceptualiseerd en geoperationaliseerd, zijn vergelijkingen in de tijd mogelijk.

Laaggeletterdheid in het Nederlandse onderwijsstelsel

2

Om de betekenis van de ALL-resultaten in perspectief te kunnen plaatsen, met name de betekenis van niveau 1 (het niveau dat in Nederland wordt aangeduid als laaggeletterd), is enige vergelijking met in Nederland gebruikelijke standaarden noodzakelijk. Voor Nederlandse taal en geletterdheid worden verschillende indelingen gebruikt.

Zo is in het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid het Raamwerk Nederlands ontwikkeld (zie ook Steehouder e.a., 2011). Dit raamwerk beschrijft niveaus van taalvaardigheid, die gebaseerd zijn op het Common European Framework of Reference of Languages (CEF). Het Raamwerk Nederlands was tot 2010 richtinggevend voor de taaleisen in het middelbaar beroepsonderwijs. De niveaus worden aangeduid met A1, A2, B1, B2 en C1. De gehanteerde nivea aanduiding van het raamwerk wordt ook gebruikt in de volwasseneneducatie.

In het rapport *Over de drempels met taal en rekenen* (2008) is advies uitgebracht door de Expertgroep doorlopende leerlijnen taal en rekenen, ook wel de commissie-Meijerink genoemd, over referentieniveaus taal en rekenen voor alle onderwijssectoren. Vanaf 2010 zijn deze referentieniveaus voor alle onderwijssectoren wettelijk vastgelegd en richtinggevend voor de inrichting van de onderwijsprogramma's, de toetsen en de examens. De referentieniveaus worden aangeduid met 1F, 2F, 3F en 4F. In elk van deze niveaus worden basiskennis en basisvaardigheden voor taal (en rekenen) beschreven. In de referentieniveaus wordt zichtbaar welke kennis en vaardigheden na te streven of noodzakelijk zijn.

Naast de in Nederland gebruikte niveau-indelingen voor Nederlandse taal hanteren de internationaal vergelijkende onderzoeken IALS en ALL eigen niveau-indelingen voor taalvaardigheid en geletterdheid. Dat geldt ook voor het internationaal vergelijkend onderzoek naar de basisvaardigheden

van 15-jarigen, het Programme for International Student Assessment (PISA). Dit lijkt op de eerder beschreven onderzoeken naar de basisvaardigheden van volwassenen, maar richt zich op leerlingen aan het eind van de leerplichtige periode. In tabel 2 zijn de kwalificatieniveaus en taalniveaus in een samenhangend overzicht bij elkaar gebracht, waardoor de onderlinge relatie verduidelijkt wordt.

Daarbij moet wel bedacht worden dat het bij IALS, ALL en PISA niet om 'voorschrijvende' niveaus gaat (het niveau dat iemand dient te bereiken), maar om feitelijk vastgestelde niveaus (het niveau dat iemand heeft bereikt). In die zin zijn ze niet goed te vergelijken. De tabel geeft eerder aan waar de verschillende niveaus ongeveer gesitueerd moeten worden.

Tabel 2 Niveau-indelingen

<i>Kwalificatieniveaus</i>		<i>Taalniveaus</i>				
Beroeps- onderwijs	Vo	CEF	Raamwerk Nederlands (v)mbo	Referentie- kader Taal en Rekenen	IALS ALL	PISA
					4/5	6
AD	Vwo	C1	C1	4F	3/4	5
Mbo 4	Havo	B2	B2	3F	3	4
Mbo 3		B1	B1	2F	2/3	
Mbo 2	Vmbo kl, gl, tl	B1	B1	2F	2/3	3
Mbo 1	Vmbo bb	B1	B1	2F	2	2 (en 3)
		A2	A2	1F		1b
		A1	A1		1	1a

Omvang en ontwikkeling van laaggeletterdheid in Nederland

3

3.1 Omvang van laaggeletterdheid

In 1994 werd IALS, het eerste grootschalige onderzoek naar laaggeletterdheid in Nederland, uitgevoerd. Het meest in het oog springende resultaat was dat rond de anderhalf miljoen volwassen Nederlanders laaggeletterd waren. Het is een gegeven dat mede de basis vormde van verschillende overheidsinterventies om iets aan het probleem van laaggeletterdheid te doen (zie voor een overzicht Steehouder e.a., 2011). Het is bovendien een gegeven dat een lange levensduur heeft. Nog steeds worden maatregelen gelegitimeerd met een verwijzing naar die anderhalf miljoen. Reden om dat getal nader tegen het licht te houden.

Het getal van anderhalf miljoen heeft betrekking op de leeftijdsgroep van 16 tot en met 74 jaar. Van die leeftijdsgroep was 13% laaggeletterd en omgerekend naar de toenmalige Nederlandse bevolking leverde dat het getal van anderhalf miljoen op. Het ALL-onderzoek heeft betrekking op de 16 tot en met 65 jarigen. Nemen we deze groep als uitgangspunt, dan ging het in 1994 om 10% laaggeletterden, dat wil zeggen rond een miljoen mensen. Deze gegevens hadden betrekking op documentgeletterdheid; de gegevens voor prozageletterdheid waren nagenoeg gelijk.

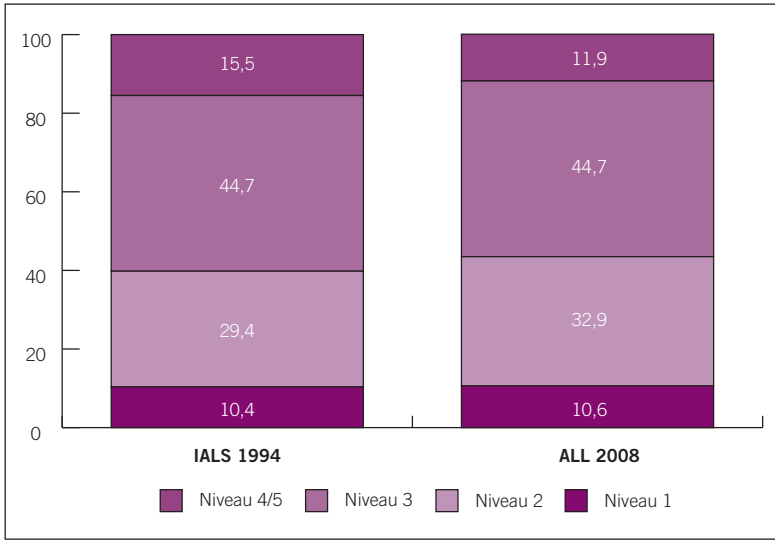
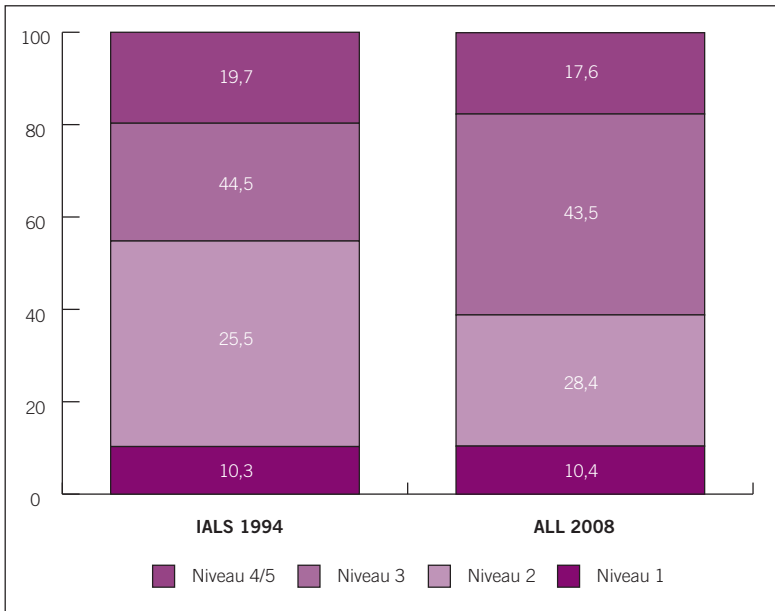
In 2008 werd dit onderzoek herhaald (en uitgebreid) in ALL. In grote lijnen is het aandeel laaggeletterden niet gewijzigd: ook in 2008 gaat het om 10% van de 16 tot en met 65 jarigen en dat geldt zowel voor proza als voor documentgeletterdheid. De geringe verschuiving die er is, is niet significant. Rekening houdend met de groei van de bevolking gaat het om 1,1 miljoen mensen in de leeftijdsgroep van 16 tot en met 65 jaar. Grootste verschuiving in deze periode van veertien jaar is een stijging van het percentage mensen op niveau 2 van ongeveer 3% en een daling van

het percentage mensen op niveau 4 en 5 van eveneens zo'n 3%. Dit geldt het sterkst voor prozageletterdheid; daarvan kan gezegd worden dat het gemiddelde niveau in deze periode (iets) is gedaald.

Om dit cijfer in perspectief te plaatsen, vergelijken we het met de gegevens uit de andere landen die aan het ALL-project hebben meegedaan. In die vergelijking telt Nederland relatief weinig mensen op niveau 1. Voor zowel de prozaschaal als de documentschaal gaat het om 10%. Voor proza- en documentgeletterdheid moet Nederland alleen Noorwegen laten voorgaan (met respectievelijk 8 en 9%). Ter vergelijking: in de Verenigde Staten bedragen de percentages op niveau 1 20% voor proza- en documentgeletterdheid. Voor Italië zijn de resultaten nog wat somberder. Van de volwassen bevolking van 16-65 jaar bedraagt het percentage op niveau 1 47% voor proza- en 49% voor documentgeletterdheid. Die internationale vergelijking kan geen aanleiding zijn om het probleem te bagatelliseren; ruim 1 miljoen laaggeletterden onder de Nederlandse bevolking is aanleiding voor zorg. Het laat wel zien dat andere landen op dit punt wellicht grotere zorgen hebben.

3.2 Ontwikkeling tussen 1994 en 2008

In de figuren 1 en 2 zijn voor proza- en documentgeletterdheid de verdelingen naar niveau in 1994 (gebaseerd op IALS) en 2008 (gebaseerd op ALL) weergegeven. Het algemene beeld dat uit die vergelijking naar voren komt, is dat het percentage laaggeletterden in de afgelopen veertien jaar over het algemeen constant is gebleven. Enige achteruitgang in geletterdheid zien we op de hogere niveaus. Nederland is wel één van de weinige landen waar het niet gelukt is om tot een significante reductie van het aandeel mensen op niveau 1 te komen. De relatief 'goede' uitgangspositie die men in 1994 had, is daar mede debet aan. Nemen we de niveaus 1 en 2 samen, dan zien we in meerdere landen het fenomeen van een (lichte) groei op deze lagere niveaus van geletterdheid en een lichte achteruitgang op de hogere niveaus (3, 4 en 5). Voor de niveaus 1 en 2 samen bedraagt die groei in Nederland rond de 4%, in de Verenigde Staten 7% en in de Italiaans sprekende delen van Zwitserland zelfs 10%.

Figuur 1 Prozaletterdheid, 1994 en 2008, 16-65 jaar**Figuur 2 Documentgeletterdheid, 1994 en 2008, 16-65 jaar**

Deze groei van het percentage laaggeletterden op de laagste niveaus lijkt niet groot, maar is wel degelijk zorgwekkend. Immers, het gemiddeld opleidingsniveau is in die veertien jaar tijd wel behoorlijk omhoog gegaan en dat zou een opwaarts effect moeten hebben op de geletterdheid. Het is daarom interessant om na te gaan hoe de geletterdheid zich ontwikkeld heeft voor de verschillende subgroepen. We onderscheiden vier leeftijdscategorieën (16-34, 35-44, 45-54 en 55-64) en drie opleidingsniveaus: laag (primair onderwijs, vmbo), middelbaar (havo, vwo, mbo) en hoger (hbo en wo). In tabel 3 staan de gemiddelde prozascores voor deze groepen vermeld en de procentuele verschuiving.

Tabel 3 Verschuivingen voor verschillende groepen

	<i>Prozageletterdheid</i>		
	<i>1994 (IALS)</i>	<i>2008 (ALL)</i>	<i>Vershil</i>
16-34 / laag	269	265	-1,5%
16-34 / middelbaar	305	291	-4,6%
16-34 / hoog	321	310	-3,4%
35-44 / laag	261	259	-0,8%
35-44 / middelbaar	299	284	-5,0%
35-44 / hoog	310	306	-1,3%
45-54 / laag	253	254	0,4%
45-54 / middelbaar	283	277	-2,1%
45-54 / hoog	308	297	-3,6%
55-64 / laag	241	241	0,0%
55-64 / middelbaar	273	264	-3,3%
55-64 / hoog	292	288	-1,4%
Totaal	283	279	-1,4%

Zoals we kunnen zien, is de afname het hoogst onder de middelbaar en hoger opgeleiden in de jongste leeftijdsgroep, de 16-34-jarigen. Daarnaast is er een afname onder middelbaar opgeleiden van alle overige leeftijdsgroepen en de hoger opgeleiden bij de 45-54-jarigen. Het wijst

erop dat de geletterdheid aan de onderkant relatief stabiel is gebleven (daar is ook sprake van een zeker bodemeffect) en de achteruitgang vooral veroorzaakt wordt door de jongere middelbaar en hoger opgeleiden.

Dit duidt op een langzame achteruitgang onder jongeren die ook spoort met andere onderzoeken zoals PISA onder 15-jarigen. Daaruit blijkt over het afgelopen decennium een langzame daling in de score voor geletterdheid en wiskunde (Gille e.a., 2010). Van de 15-jarigen scoort 14% op de niveaus 1a en 1b, een niveau dat door PISA als laaggeletterd wordt aangemerkt.

3.3 Een prognose tot 2020

Op basis van de internationale onderzoeken weten we hoe het staat met laaggeletterdheid in het verleden en het heden. Kunnen in dit verband op basis van de data van het ALL-onderzoek ook uitspraken gedaan worden over de toekomst van laaggeletterdheid? Zoals eerder vermeld, is er sinds 1994 een licht dalende trend voor geletterdheid. De teruggang is het sterkst bij middelbaar en hoger opgeleiden in de leeftijdsgroep van 16-34 jaar en bij middelbaar opgeleiden in de leeftijdsgroep van 35-44 jaar. Dus bij jongeren en relatief hoog opgeleiden. Wat betekent dit voor de toekomst? Hiervoor is een projectie gemaakt tot 2020. Rekening houdend met de dalende trend voor geletterdheid, de toenemende vergrijzing (met een negatief effect op het niveau van geletterdheid) en het feit dat mensen meer en hoger onderwijs gaan volgen (met een positief effect op het niveau van geletterdheid), zal het gemiddelde niveau van geletterdheid in 2020 met 1% afnemen, in vergelijking met 2008. Het aandeel van de laaggeletterden (de mensen op niveau 1) zal ook in 2020 nauwelijks gedaald zijn.

De mogelijkheden om aan die ontwikkeling wat te doen, zijn beperkt. Beleidsmatig kan de verwachte daling in het gemiddelde niveau van geletterdheid worden tegengegaan door ervoor te zorgen dat het gemiddelde opleidingsniveau omhoog gaat. Maar dit is alleen te realiseren door ervoor te zorgen dat jongeren het onderwijs verlaten met een hoger

opleidingsniveau dan nu het geval is. De uitdaging is wat dit betreft niet gering, omdat juist bij jongeren de afname in geletterdheid het grootst is. Er moeten dan massaal jongeren van een lager naar een hoger opleidingsniveau worden 'getild' om de negatieve trend tegen te gaan. Alleen door ervoor te zorgen dat alle laagopgeleiden in de leeftijdsgroepen 16-34, 35-44 en 45-54 bij worden geschoold tot een middelbaar opleidingsniveau, kan de negatieve trend worden tegengegaan. In totaal gaat het hier om ruim 1,6 miljoen personen. Dit is een onmogelijke opgave. Het opkrikken van het opleidingsniveau van jongeren van een middelbaar naar hoog opleidingsniveau vergt eveneens een zware, haast onhaalbare inspanning. Er dienen in dit geval 1,3 miljoen personen met een middelbaar opleidingsniveau in de leeftijdsgroepen 16-34 en 35-44 naar een hoog opleidingsniveau te worden opgeschoold. De enige haalbare manier om de daling in geletterdheid tegen te gaan, is door de negatieve trend in geletterdheid onder jongeren om te buigen. Indien men er in slaagt om de negatieve trend onder jongeren (16-34 jaar) en 35-44-jarigen met een middelbaar opleidingsniveau te beperken tot de gemiddelde daling in het niveau van geletterdheid, dan kan de score in 2020 die van 2008 evenaren. Maar voor een echte verbetering van het gemiddelde niveau is het nodig om de negatieve trend geheel te stoppen. Als dat lukt, zal het gemiddelde niveau van prozageletterdheid in 2020 zijn toegenomen met 1,5% ten opzichte van de score in 2008.

Het profiel van laaggeletterde Nederlanders

4

4.1 Inleiding

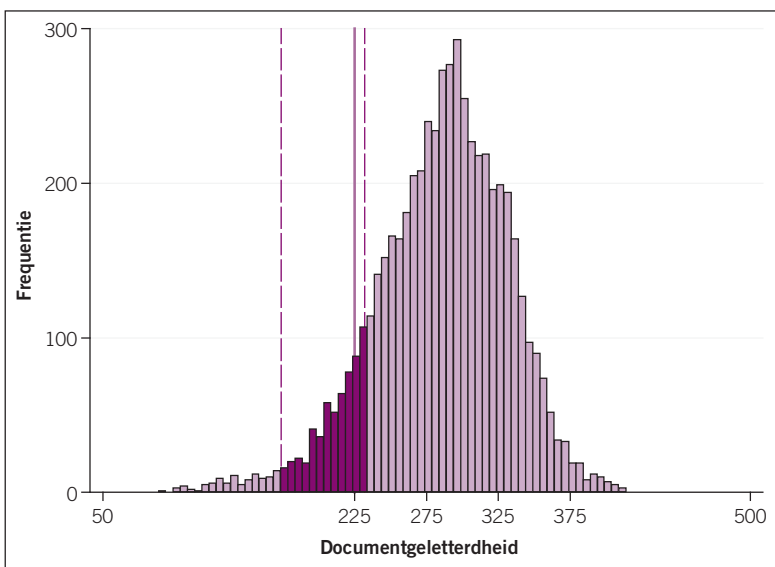
In dit hoofdstuk geven we een beeld van de groep laaggeletterden in Nederland. Daarnaast wordt ingegaan op de vraag hoe deze groep van laaggeletterden bereikt zou kunnen worden. Tot slot wordt een analyse gegeven van de mogelijkheden om het niveau van geletterdheid onder deze groep te verhogen.

De groep laaggeletterden bakenen wij af aan de hand van de score voor documentgeletterdheid. In de eerdere hoofdstukken is een indeling in niveau van geletterdheid gebruikt om de groep laaggeletterden af te bakenen, waarbij – conform de internationale indeling – personen op niveau 1 (met een score van 225 punten of lager) als laaggeletterd worden aangemerkt. Figuur 3 laat de frequentieverdeling van documentgeletterdheid zien.

De aanduiding ‘laaggeletterd’ kan wellicht het beeld oproepen dat het hier om een redelijk uniforme groep gaat die over het algemeen ook met dezelfde problemen te kampen zal hebben. Dat is niet het geval. Uit de grafiek blijkt dat mensen op niveau 1 zeer onregelmatig zijn verspreid over de scores die tot niveau 1 behoren (0 tot 225). De meesten bevinden zich aan de rechterkant van de schaal, in de buurt van de grens met niveau 2. De problemen waar de mensen aan de linkerkant van de schaal mee worden geconfronteerd, zijn zonder twijfel groot. Maar ze vormen, zoals uit de grafiek blijkt, geen doorsnede van de mensen op niveau 1. Dit is een belangrijk punt, omdat in de publiciteit en de beeldvorming rond laaggeletterdheid toch de nadruk lijkt te liggen op de mensen met de grootste problemen, mensen die het maar net gelukt is om de grens tussen analfabetisme en basale geletterdheid over te steken. Een grote prestatie, maar niet maatgevend voor de mensen op niveau 1, zoals we ook in de analyse van een aantal kenmerken van deze groep zullen zien.

Hier richten we ons verder op de groep laaggeletterden die door middel van beleidsmaatregelen zodanig geschoold zou kunnen worden dat ze ruim op niveau 2 kunnen functioneren. We willen daarom de groep die het allerlaagst scoort, niet in de analyse betrekken, om te voorkomen dat een discussie ontstaat dat voor een deel van de groep laaggeletterden de afstand tot niveau 2 te groot is om met behulp van scholing te overbruggen. We hebben dit gedefinieerd als de onderste 2,5% van de verdeling van geletterdheid. Deze allerlaagste groep zal dus niet bij analyses in dit hoofdstuk worden betrokken. In het navolgende richten wij ons op de groep van laaggeletterden met een percentielscore tussen 2,5% en 12,5% op de schaal van documentgeletterdheid (de groep tussen de stippellijnen in figuur 3). Hieronder valt dus ook een kleine groep van laaggeletterden die net boven de grens van 225 zit, maar die onze inziens wel 'in de gevarezone' zit (ook de grens van 225 is immers in wezen arbitrair). Deze afbakening omvat mensen met een score variërend van 172 tot 234 op de schaal van documentgeletterdheid. De groep omvat 10% van de onderzoekspopulatie van 16-65-jarigen, oftewel 1,09 miljoen personen. De aanname is dat verdere alfabetisering voor de afgebakende groep in beginsel relevant en haalbaar is.

Figuur 3 Frequentieverdeling van documentgeletterdheid

4.2 Profiel van laaggeletterden

In tabel 4 wordt een profielschets gegeven van de groep laaggeletterden, in vergelijking met de groep die niet laaggeletterd is. Uit de tabel blijkt dat de groep laaggeletterden in vergelijking met de groep niet-laaggeletterden vaker bestaat uit vrouwen, laaggeschoolden (lager onderwijs of vbo), ouderen, allochtonen uit de eerste generatie (met de kanttekening dat driekwart van de laaggeletterden autochtoon is) en personen die niet participeren op de arbeidsmarkt.

Van alle laaggeletterden heeft ruim een derde (35%) een diploma van het lager onderwijs. Een kwart (26%) heeft een vbo- of mavo-diploma; 30% heeft een diploma op mbo-niveau en de rest (9%) heeft een diploma op havo/vwo-niveau of hoger.¹ Van de 332.000 laaggeletterden met een mbo-diploma hebben 143.000 (43%) een diploma op niveau 1 of 2 van het mbo en 188.000 een diploma op niveau 3 of 4 van het mbo (57%). Van de ongeveer 2,8 miljoen mbo'ers die niet-laaggeletterd zijn, hebben 1 miljoen (36%) een diploma op niveau 1 of 2 en 1,8 miljoen een diploma op niveau 3 of 4 (64%).

Van de laaggeletterden is 57% vrouw en bijna driekwart (73%) autochtoon. Van alle laaggeletterden is 61% 46 jaar of ouder. Het gaat hierbij om ongeveer 666.000 personen, waarvan 60% (393.000 personen) 56 jaar of ouder is en 58% (386.000 personen) vrouw is. Deze groep is relatief laaggeschoold: twee derde heeft een opleidingsniveau dat niet hoger is dan mavo. De helft van deze groep werkt, terwijl de overige helft inactief of werkloos is. Ter vergelijking; van de groep 46-65-jarigen die niet laaggeletterd is, is 36% inactief of werkloos.²

1 Een kanttekening hierbij is dat het aantal laaggeletterden met een diploma op havo/vwo-niveau of hoger in de data relatief klein is.

2 Hieraan gerelateerd kan worden opgemerkt dat van de laaggeletterden de helft in sterk verstedelijkte regio's woont. Dit percentage is vergelijkbaar met dat van de niet-laaggeletterden. Hieruit kan worden afgeleid dat laaggeletterdheid niet geassocieerd kan worden aan grootstedelijke problematiek.

Tabel 4 Laaggeletterdheid (document): samenstelling van naar achtergrondkenmerken (absolute aantallen en percentages)

	<i>Laaggeletterd</i>		<i>Niet-laaggeletterd</i>	
	<i>N'</i>	<i>%</i>	<i>N'</i>	<i>%</i>
Geslacht				
Man	468	43	4.921	51
Vrouw	626	57	4.683	49
Opleiding				
Lager onderwijs	382	35	801	8
Vbo	125	11	414	4
Mavo	165	15	1.275	13
Mbo	332	30	2.851	30
Havo/vwo	39	4	1.484	15
Hbo of wo	51	5	2.765	29
Leeftijd				
16-25	91	8	1.881	20
26-45	337	31	4.175	43
46-55	273	25	2.063	21
56-65	393	36	1.484	15
Etniciteit				
Autochtoon	803	73	8.370	87
1ste generatie allochtoon	226	21	585	6
2de generatie allochtoon	66	6	649	7
Arbeidsmarktstatus				
Werkt voltijd	272	26	3.879	42
Werkt deeltijd	258	24	2.252	24
Werkloos	65	6	346	4
Inactief	421	40	1.588	17
Student	50	5	1.223	13

*Aantal in duizenden.

Uitgaande van de kenmerken geslacht, leeftijd, opleiding, etniciteit en arbeidsmarktstatus kan een volledige profielschets van de groep laaggeletterden worden gegeven. Dit wordt in figuur 4 gedaan, waarin het absolute aantal laaggeletterden wordt weergegeven voor de combinatie van de vijf achtergrondkenmerken.³ Zoals blijkt uit de figuur, is de grootste groep laaggeletterden samengesteld uit oudere autochtone mannen en vrouwen (46-65 jaar), ongeacht opleidingsniveau en arbeidsmarktstatus: zij maken 52% uit van de groep laaggeletterden (ongeveer 574.000 personen). Binnen deze groep zijn niet-werkende laagopgeleide vrouwen de grootste groep. Hiervan hebben 97.000 vrouwen lager onderwijs als hoogste opleidingsniveau en ongeveer 60.000 vrouwen een diploma op vbo/mavo-niveau. Enigszins verrassend is het feit dat er een grote groep laaggeletterden is die samengesteld is uit relatief goed opgeleide (mbo-niveau of hoger) autochtone vrouwen van 46 jaar of ouder (in totaal 114.000): 65.000 daarvan heeft een baan en 49.000 heeft dat niet. Het is mogelijk dat het grote aantal oudere vrouwen onder de laaggeletterden verband houdt met het feit dat deze generatie vrouwen later ingestroomd is op de arbeidsmarkt. Hierdoor is het menselijk kapitaal niet volledig opgebouwd of wordt dit gekenmerkt door loopbaanonderbrekingen waardoor achteruitgang van menselijk kapitaal is opgetreden.

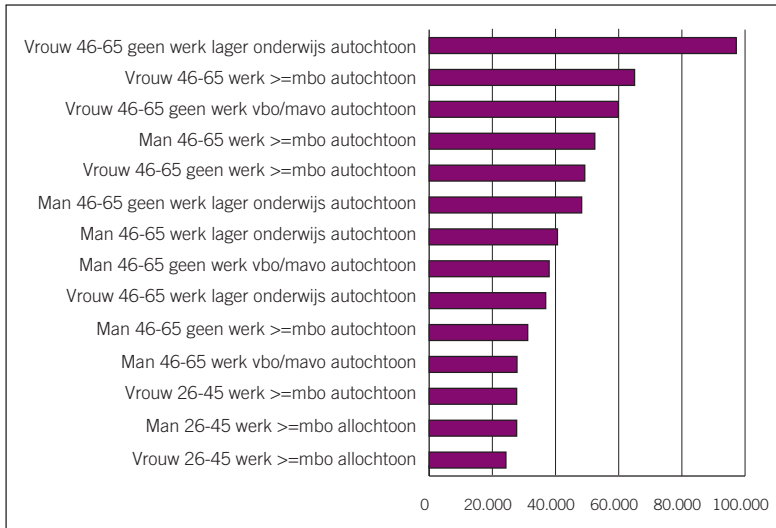
Een eveneens grote groep wordt gevormd door oudere (46 jaar of ouder) werkende autochtone mannen met een diploma op mbo-niveau of hoger. Het gaat hier om 52.000 personen. Daarnaast is er een grote groep oudere laag opgeleide autochtone mannen met (41.000) en zonder werk (48.000). Oudere autochtone mannen zonder werk vormen eveneens een grote groep: daarvan heeft 38.000 een diploma op vbo/mavo-niveau en 31.000 op mbo-niveau of hoger.

Het is verrassend om te zien dat een groep van bijna 28.000 laaggeletterden uit relatief hoogopgeleide (mbo of hoger) werkende autochtone vrouwen in de leeftijd 26-45 jaar bestaat. Ten slotte, een groep van 52.000 laaggeletterden is samengesteld uit relatief jonge (26-45 jaar) en goed opgeleide (met diploma op mbo-niveau of hoger) allochtonen met een baan: 28.000 daarvan is man en 24.000 is vrouw.

3

Bij arbeidsmarktstatus wordt een onderscheid gemaakt tussen werkenden en niet-werkenden. Bij etniciteit wordt het onderscheid tussen eerste en tweede generatie niet gemaakt. Bij opleiding wordt het onderscheid beperkt tot lager onderwijs, vbo of mavo en mbo of hoger.

Figuur 4 Aantal laaggeletterden, naar achtergrondkenmerken (absolute aantallen)*

* Alleen de grootste groepen zijn hier afgebeeld.

Naast leeftijd spelen ook opleiding en het hebben van werk een belangrijke rol bij geletterdheid, zoals ook in tabel 4 al naar voren kwam. Op grond hiervan zouden we de groep laaggeletterden in kunnen delen in subgroepen die verschillen in de mate waarin ze kansrijk zijn om een hoger niveau van geletterdheid te halen:

- groep 1 omvat de jonge goed opgeleide autochtone werkende vrouwen (28.000 personen);
- groep 2 omvat de jonge goed opgeleide werkende allochtonen (52.000 personen);
- groep 3 omvat de oudere goed opgeleide werkende autochtonen (117.000 personen);
- groep 4 omvat de oudere werkende autochtone mannen met vbo/mavo (28.000 personen);
- groep 5 omvat een heterogene groep van autochtonen die zich kenmerkt door een hoge leeftijd of lage opleiding of het ontbreken van werk (ongeveer 340.000 personen).

Naast deze vijf groepen is er een grote groep 'overigen', waarvan de combinatie van kenmerken dusdanig kleine aantallen oplevert dat ze niet nader te profileren zijn (ongeveer de helft van de totale groep laaggeletterden, wat neerkomt op 500.000 personen). Afhankelijk van de vraag waar men precies de grens legt, zijn er dus vier duidelijk af te bakenen groepen waarop het alfabetiseringbeleid zich zou kunnen richten. Deze omvatten in totaal zo'n 200.000 personen, oftewel ruim 20% van de laaggeletterden. In de volgende paragraaf gaan wij in op de vraag hoe de laaggeletterden bereikt kunnen worden.

4.3 Het bereiken van laaggeletterden

Een groot probleem voor het beleid is dat de groep laaggeletterden niet direct identificeerbaar is. Laaggeletterdheid is immers geen formeel kenmerk van personen, maar blijkt uit het gegeven dat men problemen heeft om relevante informatie uit teksten te halen. Vaak is men zich hiervan zelf niet eens bewust en is het vooral de omgeving die mogelijke problemen met laaggeletterdheid opmerkt. Maar zelfs wanneer men zich op deze omgeving zou richten, betekent dat niet automatisch dat de overheid een effectief kanaal heeft om haar beleid uit te voeren.

In deze paragraaf beschrijven we enkele kanalen waarlangs laaggeletterden mogelijkwerwijs bereikt kunnen worden. Het belangrijkste kanaal betreft de werkgevers, om twee redenen. Ten eerste hebben werkgevers waarschijnlijk beter zicht op mogelijke problemen in de geletterdheid van hun werknemers en worden zij in ieder geval geconfronteerd met mogelijke negatieve gevolgen daarvan. Ten tweede kan de overheid met sociale partners afspraken maken om aandacht te schenken aan de problematiek van laaggeletterdheid. Dat de werkgevers een belangrijke schakel kunnen zijn in de strijd tegen laaggeletterdheid, blijkt uit het onderzoek *Werken met taal. Bestrijding van laaggeletterdheid door sectoren en bedrijven* van Research voor Beleid (2010).

Naast de werkgevers kunnen laaggeletterden mogelijk ook benaderd worden via instanties die – vanwege hun formele taak – een relatie

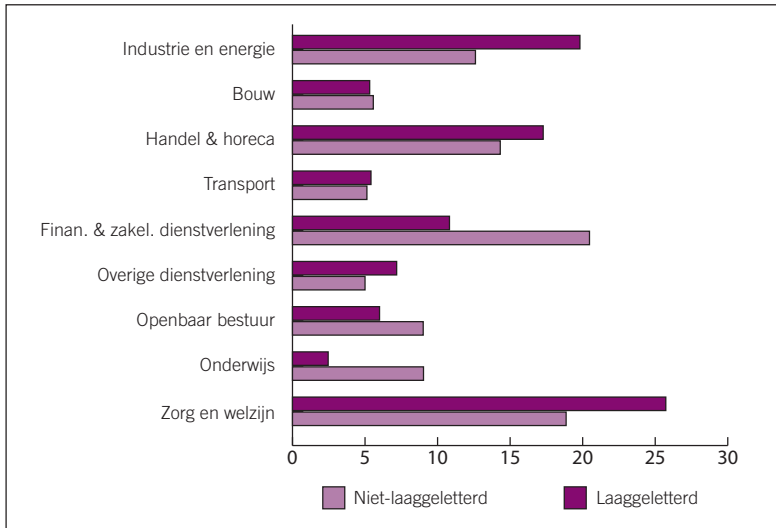
hebben met alfabetisering. Daarbij kan gedacht worden aan scholen, bibliotheken en trainingscentra. Vanwege het publieke karakter van deze instellingen kan de overheid ook afspraken met deze organisaties maken om een rol te spelen in het bereiken van laaggeletterden.

Naast deze meer formele kanalen zullen we in deze paragraaf ook een overzicht geven van andere kanalen waarlangs laaggeletterden mogelijk bereikt zou kunnen worden, zoals media en verenigingen. Aparte aandacht besteden wij daarbij aan de mogelijke rol van ict. Voor deze andere kanalen geldt echter dat ze veel diffuser zijn qua karakter en dat het wellicht moeilijker zal zijn om langs deze kanalen effectief beleid te voeren.

Via werkgevers

De helft van de laaggeletterden heeft werk. In de meerderheid van de gevallen (58%, oftewel 324.000 personen) zijn ze werkzaam in lagere of elementaire beroepen. Figuur 5 laat zien dat de werkende laaggeletterden vooral werkzaam zijn in de zorg- en welzijnsector (25%), industrie en energie (20%) en handel en horeca (17%).⁴ Het gaat hier echter om grote sectoren, waarvoor geldt dat men daar ook een grotere kans heeft om laaggeletterden aan te treffen. Desondanks, vergeleken met de verdeling van niet-laaggeletterde werknemers tussen sectoren valt op dat er proportioneel meer laaggeletterden zijn in deze drie sectoren dan men zou mogen verwachten. Vooral het hoge percentage laaggeletterden in de zorg- en welzijnsector is zorgwekkend, met het oog op de verwachte toename in gespecialiseerde zorg in Nederland en de daarmee gepaard gaande verwachte tekorten aan arbeid in de sector. Uit de data blijkt dat het hierbij vooral gaat om oudere werkende vrouwen met een mbo-opleiding of hoger. De gegevens in figuur 5 suggereren dus dat werkgevers en sectorfondsen een belangrijk kanaal kunnen zijn om laaggeletterden te bereiken. Een mogelijk probleem hierbij is echter dat, zoals Research voor Beleid (2010) signaleert, sectoren zich niet verantwoordelijk voelen. Het direct aanspreken van bedrijven is waarschijnlijk een effectievere manier om laaggeletterdheid tegen te gaan.

Figuur 5 Sector van activiteit van werkende laaggeletterden (percentages)

Het is wat lastiger om niet-werkenden te bereiken, omdat slechts een klein deel daarvan werkloos is. UWV WERKbedrijf en andere uitkeringsinstanties kunnen dus slechts een beperkte rol spelen.

Via scholen of consultatiebureaus

Laaggeletterden met kinderen in de leeftijd van de basisschool of jonger zouden ook via de school of het consultatiebureau benaderd kunnen worden. Laaggeletterdheid bij ouders kan een negatief effect hebben op de cognitieve ontwikkeling van de kinderen. Leerkrachten en jeugdartsen zijn er bij uitstek op getraind om problemen in de cognitieve ontwikkeling van kinderen te signaleren en te kijken naar mogelijke oorzaken in de thuissituatie. Aangezien de contacten met deze instanties meestal via de moeder verlopen, wordt gekeken naar de omvang van de groep laaggeletterde vrouwen met jonge kinderen.

Een meerderheid van de laaggeletterden is vrouw, zagen we in tabel 4. Echter, daarvan heeft slechts 20% een kind van 12 jaar of jonger (onder vrouwen die niet laaggeletterd zijn is dit percentage overigens hoger: 30%). Aan de hand van acties via consultatiebureaus en basisscholen

zal dus naar verwachting een groep van ongeveer 125.000 laaggeletterde vrouwen kunnen worden bereikt. Ongeveer de helft daarvan heeft geen baan en zou derhalve niet via acties bij werkgevers kunnen worden bereikt.

Via bibliotheek en trainingscentra

Het lijkt misschien wat vreemd om bibliotheken en trainingscentra als mogelijke kanalen te zien waarlangs laaggeletterden bereikt kunnen worden, maar het is goed om te beseffen dat laaggeletterden geen analfabeten zijn. Een deel van de laaggeletterden is lid van een bibliotheek of heeft een cursus gevolgd. Bibliotheken en trainingscentra hebben medewerkers in dienst die laaggeletterdheid kunnen herkennen en die mogelijk een rol kunnen spelen in het bereiken van laaggeletterden. Zo laat onderzoek door Research voor Beleid (2011) zien dat veel laaggeletterden bibliotheken bezoeken en dat openbare bibliotheken actief zijn op het gebied van laaggeletterdheid. In sommige bibliotheken wordt er zelfs expliciet beleid gevoerd. Echter, dit vraagt de nodige inspanningen vanuit de bibliotheken en deze inspanningen staan onder druk vanwege de aanstaande bezuinigingen.

Het is nauwelijks verrassend te noemen dat tabel 5 grote verschillen laat zien in de mate waarin geletterden en laaggeletterden in de afgelopen jaar een bibliotheek hebben bezocht. Van de laaggeletterden heeft 29% een bibliotheek bezocht in het afgelopen jaar (tegen 49% bij de niet-laaggeletterden). Niettemin onderstreept dit percentage dat laaggeletterdheid niet gelijkgesteld kan worden aan analfabetisme. Een vergelijkbaar plaatje komt naar voren indien gekeken wordt naar bezoeken aan de boekhandel: van de laaggeletterden heeft 53% dit ooit gedaan in het afgelopen jaar, voor de niet-laaggeletterden is dit 81%.

Tabel 5 Bezoeken aan bibliotheek en boekhandel in afgelopen jaar, frequentie krant lezen en televisie kijken, naar geletterdheid (absolute aantallen en percentages)

	<i>Laageletterd</i>		<i>Niet-laageletterd</i>	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Bezoek bibliotheek				
Wekelijks	71	6	759	8
Maandelijks	105	10	1.868	19
Meerdere keren afgelopen jaar	38	3	1.110	12
1 of 2 keer afgelopen jaar	95	9	951	10
Nooit	785	72	4.916	51
Bezoek boekhandel				
Wekelijks	60	5	1.150	12
Maandelijks	179	16	2.986	31
Meerdere keren afgelopen jaar	174	16	2.281	24
1 of 2 keer afgelopen jaar	165	15	1.332	14
Nooit	517	47	1.856	19
Krant lezen				
Minimaal eens per week	809	74	7.950	83
Minder dan een keer per week	77	7	524	5
Zelden	89	8	551	6
Nooit	120	11	579	6
TV kijken				
Minder dan 1 uur per dag	161	15	1.960	20
1 tot 2 uur per dag	230	21	3.150	33
Meer dan 2 uur per dag	563	51	4.025	42
5 uur of meer per dag	137	13	385	4

* Aantal in duizenden.

Door acties via bibliotheken zouden iets minder dan 310.000 laaggeletterden kunnen worden bereikt. Dit kanaal zou met name bruikbaar kunnen zijn voor het bereiken van mensen die via werk of jonge kinderen niet kunnen worden bereikt. Van de inactieven en werklozen bezoekt ongeveer 24% wel eens een bibliotheek. Het gaat hier om een groep van ongeveer 120.000 personen. Van de mensen zonder kinderen bezoekt 26% weleens een bibliotheek, het gaat hier om een groep van 233.000 personen. Deze groep heeft een relatief hoge leeftijd: ongeveer tweederde is 46 jaar of ouder, 20% is tussen de 26 en 45 jaar oud.

Een andere manier om laaggeletterden te bereiken, is via volwasseneneducatie. Van de laaggeletterden heeft zo'n 20% (219.000 personen) een training of scholing gevolgd in het afgelopen jaar. Dit is een groot verschil vergeleken met personen die niet laaggeletterd zijn: daarvan heeft de helft een training of cursus gevolgd. De lagere participatie in scholing hangt samen met de lage geletterdheid. Niettemin kan scholing een relevant kanaal zijn om laaggeletterden te bereiken. Het is daarom van belang om na te denken over de inrichting van laagdrempelige scholing, zodat laaggeletterden hun niveau van vaardigheden kunnen verbeteren.

Via verenigingen

Andere kanalen om de laaggeletterden te bereiken, zijn sociale netwerken, zoals sportverenigingen en andere soorten verenigingen en vrijwilligerswerk. Tabel 6 laat zien dat 42% van de laaggeletterden in een vereniging (sport, cultuur, politiek, etc.) participeert. Onder laaggeletterden jonger dan 46 jaar is dit percentage overigens kleiner: 37%. Minder dan een kwart van de mensen doet aan vrijwilligerswerk en van de laaggeletterden is 14% bezig met vrijwilligerswerk.

Tabel 6 Sociale participatie en vrijwilligerswerk naar geletterdheid (absolute aantallen en percentages)

	<i>Laaggeletterd</i>		<i>Niet-laaggeletterd</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Sociale participatie (sport, cultuur, politiek, ...)				
Nee	630	58	3.858	58
Ja	465	42	5.746	42
Vrijwilliger				
Nee	939	86	7.277	76
Ja	156	14	2.327	24

* Aantal in duizenden.

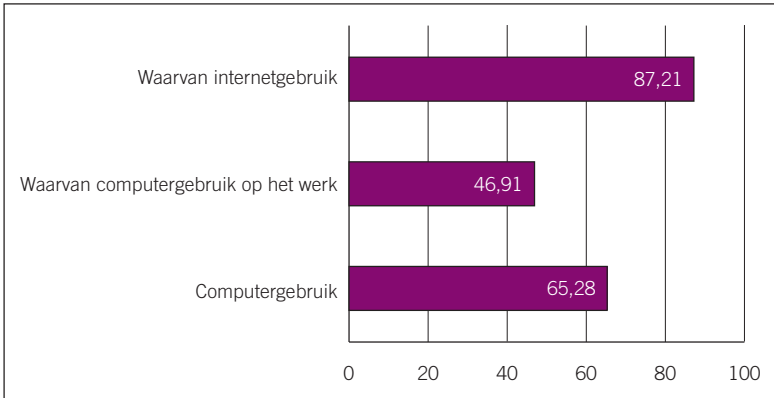
De rol van ict

Soms wordt verondersteld dat laaggeletterden ook digibeten zijn, mensen die nauwelijks toegang hebben tot of ervaring hebben met computers en internet. Dat blijkt zeker niet het geval te zijn (zie figuur 6 en 7). Van de mensen op niveau 1⁵, heeft 65% ooit een computer gebruikt, waarbij het maken van teksten en het spelen van spelletjes het meest werden genoemd. Van de mensen met computerervaring hadden de meesten (87%) toegang tot een computer thuis (meestal met internetaansluiting). Van de mensen op niveau 1 met computerervaring had 87% ooit internet gebruikt, waarbij e-mailen het meest werd genoemd (figuur 8). Men is ook redelijk zeker over de eigen vaardigheid met de computer; 72% van de mensen met computerervaring vindt dat zij over voldoende vaardigheden beschikken (figuur 9). Het is opvallend dat de frequentie van het computergebruik thuis voor mensen op niveau 1 niet heel veel lager is dan die van mensen op hogere vaardigheidsniveaus. Meer in het algemeen kan men stellen dat op de meeste indicatoren van ict-gebruik de groep van laaggeletterden meestal wat minder scoort dan de mensen met een hoger vaardigheidsniveau, maar dat het zeker niet om een groot verschil gaat.

5

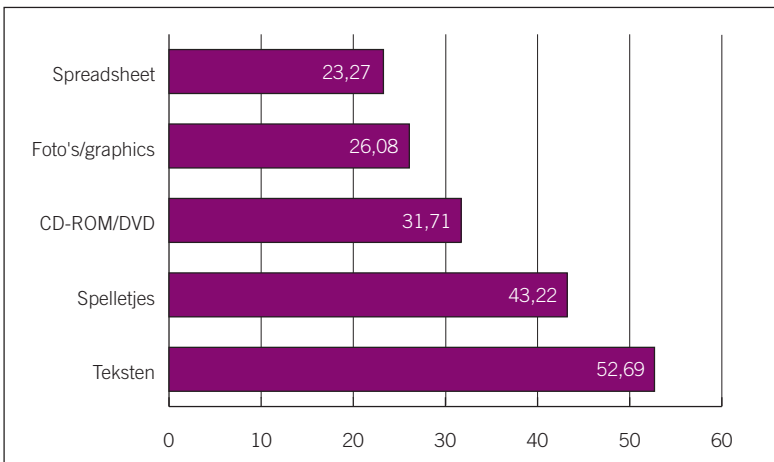
In dit geval zijn de berekeningen gebaseerd op de 'klassieke' niveau-indeling; score 0 tot en met 225 van de documentschaal.

Figuur 6 Computergebruik op niveau 1 (percentages)

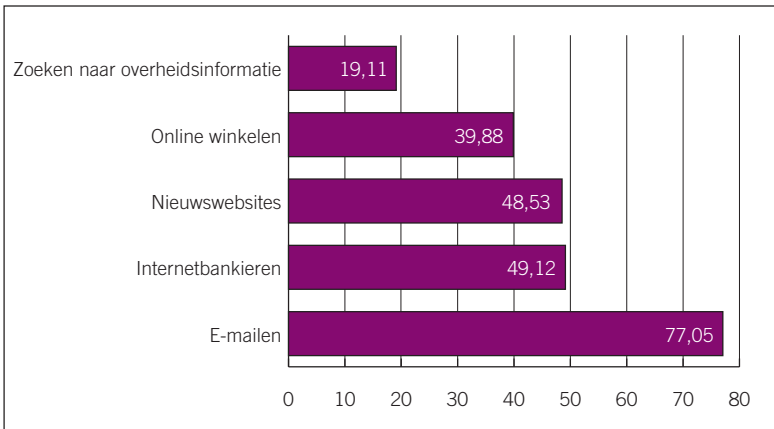
Voor de mensen op niveau 1 die werken, is de computer ook geen onbekende grootheid; van hen gebruikt 47% een computer op het werk. Ten slotte is er binnen de groep mensen op niveau 1 zonder computerervaring duidelijk beweging zichtbaar; 34% van hen verwacht binnen twaalf maanden een computer te gebruiken.

Figuur 7 Computergebruik naar type op niveau 1 (percentages)

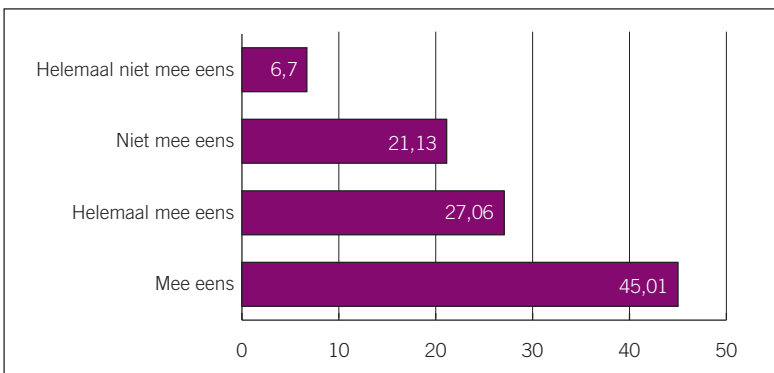

Het is duidelijk dat laaggeletterden geen digibeten zijn en dat computers en het internet belangrijke potentiële kanalen zijn waarmee de groep van laaggeletterden bereikt kan worden. Zoals ook elders in de maatschappij is de digitale informatieverwerking en -verwerking in veel opzichten belangrijker geworden dan het papier.

Figuur 8 Internetgebruik naar type op niveau 1 (percentages)

Figuur 9 Beschikken over voldoende computervaardigheden op niveau 1 (percentages)

Hoeveel laaggeletterden zijn bereikbaar?

Uitgaande van bovenstaande analyses kan men aannemen dat de meest geschikte kanalen om laaggeletterden te bereiken, de werkgever, de basisschool en de bibliotheek zijn. De vraag is dan hoeveel personen door middel van deze kanalen bereikbaar zijn. In totaal is bijna 70% van de laaggeletterden, oftewel 761.000 personen, bereikbaar hetzij via de werkgever, de lagere school of de bibliotheek. Ongeveer hetzelfde aantal is bereikbaar via de computer of internet.

4.4 Kan er iets worden gedaan aan laaggeletterdheid?

In de literatuur wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen *fluid intelligence* en *crystallized intelligence* (Cattell, 1983). De eerste verwijst naar iemands werkgeheugen en het vermogen om nieuwe informatie te verwerven. Deze fluid intelligence neemt toe tot een jaar of 20, om vervolgens geleidelijk af te nemen met het oplopen van de leeftijd. *Crystallized intelligence* verwijst daarentegen naar het langetermijngeheugen en geeft een beeld van het probleemoplossend vermogen dat door kennis en ervaring is opgedaan. Het neemt in het algemeen toe met de leeftijd door opbouw van ervaring (met afnemende groeivoet), bereikt een plafond om vervolgens na de leeftijd van ongeveer 70 jaar af te nemen (Horn & Cattell, 1967). Het is niet geheel duidelijk welk type intelligence de vragen in ALL meten (Venezky, 1992), maar testen wijzen erop dat het soort vragen een groter beroep doet op *fluid* dan op *crystallized intelligence* (Sticht e.a., 1996). Dit suggereert dat de problematiek van laaggeletterdheid in de potentiële beroepsbevolking niet vanzelf zal afnemen wanneer het huidige leeftijdscohort 46-65-jarigen uit de potentiële beroepsbevolking verdwijnt. Dit omdat laag scoren op geletterdheid vooral leeftijdsgebonden is en niet gerelateerd is aan het specifieke cohort dat hier onderzocht is. Met andere woorden, ook de mensen die nu nog relatief hoog scoren op geletterdheid (de groep 25-46-jarigen) zullen wanneer ze ouder zijn geworden lager gaan scoren op documentgeletterdheid.

Ervan uitgaande dat er 761.000 laaggeletterden zijn die in potentie bereikbaar zijn, is de vervolgvraag of er iets kan worden gedaan aan de laaggeletterdheid binnen deze groep. Welke capaciteiten hebben zij en zijn zij zich bewust van hun lage geletterdheid?

Capaciteiten van laaggeletterden

Van de 761.000 laaggeletterden die in potentie bereikbaar zijn, heeft 31% maximaal lager onderwijs behaald. Het zal voor deze groep niet eenvoudig zijn om hun niveau van geletterdheid op te hogen. 187.000 personen hebben een opleiding genoten op vbo- of mavo-niveau. Deze groep beschikt in principe over de capaciteiten om het niveau van geletterdheid te verhogen, maar de beleidsinspanning zal groter moeten zijn dan voor de overige 340.000 laaggeletterden met een opleiding op mbo-niveau of hoger die bereikbaar zijn. Echter, van deze groep is ruim de helft 46 jaar of ouder. Inspanningen om geletterdheid te verhogen, kunnen efficiënter (met een hoger rendement) worden ingezet voor de leeftijdsgroep 16-45. Het gaat in totaal om ongeveer 260.000 personen (met een opleiding op vbo/mavo-niveau of hoger). Het gaat hier dus om personen die via hun werkgever, de school van de kinderen of bibliotheek bereikbaar zijn, die minimaal een diploma in het voortgezet onderwijs (vbo, mavo of hoger) behaald hebben en jonger zijn dan 46 jaar. Zoals eerder aangegeven, zijn er binnen deze groep twee belangrijke subgroepen te onderscheiden: de werkende alloctonen met een opleiding op mbo-niveau of hoger en de werkende vrouwen met een opleiding op mbo-niveau of hoger. Daarnaast zou expliciet aandacht geschonken moeten worden aan de groep hoogopgeleide werkenden in de leeftijdscategorie 46-65 jaar.

Motivatie van laaggeletterden

In het ALL-onderzoek is een vraag opgenomen of men de eigen leesvaardigheid voldoende vindt om de baan die men heeft te kunnen uitoefenen. We veronderstellen dat mensen die zelf aangeven over onvoldoende leescapaciteiten te beschikken om goed te kunnen functioneren, zich in ieder geval bewust zijn van hun lage geletterdheid en waarschijnlijk ook zelf al initiatieven zullen ondernemen om zich verder te scholen. Uit de analyse blijkt dat dit slechts geldt voor 4.000 van de 260.000 laaggeletterden die bereikbaar zijn en over voldoende capaciteit beschikken.

Voor het merendeel van de laaggeletterden geldt derhalve dat er geen directe prikkel is vanuit het werk om aan de eigen alfabetisering te werken. Dit kan te maken hebben met het feit dat deze personen voor een deel werken in beroepen waarvoor een laag niveau van geletterdheid volstaat, maar waarschijnlijker is dat men zich onvoldoende bewust is van de eisen die een moderne kenniseconomie nu en in de toekomst aan werkenden stelt. In ieder geval wijst dit erop dat er een grote beleidsinspanning geleverd dient te worden om mensen bewust te maken van de problematiek.

Daarnaast blijkt dat ruim een derde van de 260.000 laaggeletterden die in principe bereikbaar zijn en over voldoende capaciteiten beschikken, aangeeft alleen te lezen wanneer dit echt noodzakelijk is. Deze groep zal dan ook moeilijk te motiveren zijn voor verdere alfabetisering. Blijft dan een groep van ongeveer 160.000 personen die bereikbaar zijn, over voldoende capaciteit beschikken, maar wel gemotiveerd moeten worden om het niveau van geletterdheid te verhogen.

Het voorgaande maakt duidelijk dat beleid gericht op het verbeteren van het geletterdheidsniveau van de groep laaggeletterden, gebaseerd moet zijn op een goede analyse van de verschillende in aanmerking komende doelgroepen en men in een gedifferentieerde aanpak ook rekening moet houden met de verschillende kenmerken en motieven van deze groepen. In die zin bestaan dé laaggeletterden niet.

Geraadpleegde literatuur

- Cattell, R. (1983). *Intelligence and National Achievement*. Washington, DC: The Cliveden Press.
- Commissie-Meijerink (2008). *Over de drempels met taal en rekenen: Hoofdrapport van de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen*. Enschede: SLO.
- Doets, C., Groen, P. Huisman, T. & Neuvel, J. (1991). *Functionele ongeletterdheid in Nederland*. Amersfoort: SVE.
- Gille, E., Loijens, C., Noijons, J. & Zwitser, R. (2010). *Resultaten PISA 2009: Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen*. Arnhem: CITO.
- Horn, J. & Cattell, R. (1967). *Age Differences in Fluid and Crystallized Intelligence*. *Acta Psychologica*, 26, 107-129.
- Houtkoop, W. (1999). *Basisvaardigheden in Nederland; De 'geletterdheid' van Nederland: economische, sociale en educatieve aspecten van de taal- en rekenvaardigheden van de Nederlandse beroepsbevolking*. MGK-rapport 00-40. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.
- Houtkoop, W., Allen, J., Buisman, M., Fouarge, D. & Velden, R. van der (2011, in voorbereiding). *Basisvaardigheden in Nederland: Resultaten van de Adult Literacy and Life Skills Survey* (werktitel). 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs. (In voorbereiding).
- OECD/Statistics Canada (1995). *Literacy, Economy and Society: Results of the first International Adult Literacy Survey*. Paris/Ottawa: Organisation for Economic Co-operation and Development/Statistics Canada.
- OECD/Statistics Canada (2011, in press). *Literacy for Life: Further results from the Adult Literacy and Life Skills Survey*. Paris/Ottawa: Organisation for Economic Co-operation and Development/Statistics Canada. (In press).
- Research voor Beleid (2010). *Werken met taal: Bestrijding van laaggeletterdheid door sectoren en bedrijven*. Zoetermeer: Research voor Beleid.

- Research voor Beleid (2011). *De aanpak van laaggeletterdheid door openbare bibliotheken*. Den Haag: SIBO.
- Steehouder, P. & Tijssen, M. (2011). *Opbrengsten in beeld: Rapportage Aanvalsplan laaggeletterdheid 2006-2010*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Sticht, T., Hofstetter, R. & Hofstetter, C. (1996). *Assessing Adult Literacy By Telephone*. *Journal of Literacy Research*, 28, 525-559.
- Venezky, R. (1992). *Matching Literacy Testing with Social Policy: What Are the Alternatives?* Philadelphia, PA: National Center on Adult Literacy.

Gebruikte afkortingen

ALL	Adult Literacy and Life Skills Survey
Bb	Basisberoepsgerichte leerweg (vmbo)
CEF	Common European Framework of Reference of Languages
Ecbo	Expertisecentrum Beroepsonderwijs
Gl	Gemengde leerweg (vmbo)
Havo	Hoger algemeen vormend onderwijs
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
IALS	International Adult Literacy Survey
Ict	Informatie- en communicatietechnologie
Kl	Kaderberoepsgerichte leerweg (vmbo)
Mavo	Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies
PISA	Programme for International Student Assessment
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Tl	Theoretische leerweg (vmbo)
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
Vbo	Vorbereidend beroepsonderwijs
Vmbo	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
Vo	Voortgezet onderwijs
Vwo	Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Laaggeletterdheid in Nederland

Er bestaat een lange traditie van het meten en verklaren van basisvaardigheden van volwassenen in internationaal vergelijkend perspectief. In 1994 werd het IALS-project uitgevoerd, in 2008 het ALL-project en momenteel is ecbo betrokken bij het PIAAC-project. In deze publicatie wordt verslag gedaan van de resultaten van het ALL-project; de Adult Literacy and Life Skills Survey.

Thema van deze publicatie is laaggeletterdheid; de groep mensen die moeite hebben met relatief eenvoudige lees- en schrijftaken. Van de Nederlandse beroepsbevolking van 16 tot en met 65 jaar is rond 10%, dat wil zeggen rond 1,1 miljoen mensen laaggeletterd. Dat percentage is sinds 1994 nauwelijks gewijzigd en uit prognoses blijkt dat bij ongewijzigd beleid dat percentage ook in 2020 op hetzelfde niveau zal liggen. Voldoende reden om na te gaan wat de kenmerken zijn van deze groep laaggeletterden, hoe ze bereikt kunnen worden en op welke manieren ze gemotiveerd kunnen worden om het peil van hun geletterdheid te verhogen. Op deze vragen wordt in deze publicatie antwoord gegeven.

Laaggeletterdheid in Nederland is een gezamenlijke productie van ecbo en ROA.

Het Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ecbo) is een onafhankelijk landelijk expertisecentrum van en voor de sector beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. Doelstelling van ecbo is het ontwikkelen, verzamelen en verspreiden van wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis die relevant is voor de sector en voor de samenleving.